

Jasna Dasović

Trogir

PRILOG POZNAVANJU RURALNOG GRADITELJSTVA OTOKA DRVENIKA

UDK: 728.6:39>(497.5-3 Drvenik Veliki)

Rukopis primljen za tisak 07.12.2010.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2010. br.3-4

Pregledni rad

Survey article

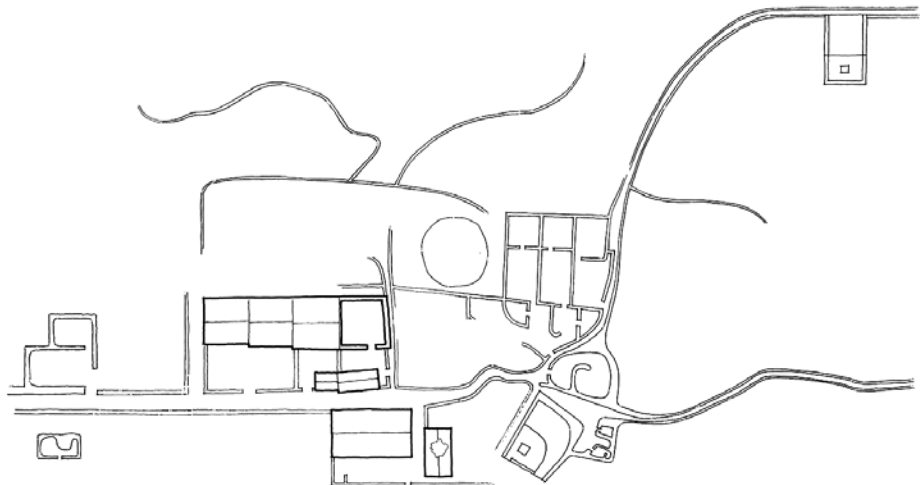
U sklopu inventarizacije etnološke baštine otoka Drvenika autorica analizira tri ruralna zaseoka na Drveniku Velom: Brda, Kovačevi Dvori i Rušinovići. Uz arhitektonsku dokumentaciju definira tipologiju naselja, način gradnje, opremu interijera i određuje njihov vremenski nastanak.

Godine 2008. Konzervatorski odjel u Trogiru započeo je inventarizaciju etnografske građe otoka Drvenika¹. Među ostalim, sastavljen je popis najbolje očuvanih ruralnih cjelina otoka. Izdvojena su naselja: Rušinovići, Gračina, Meštovići, Grabule, Kokošinje, Podprhovo, Brda i Kovačevi Dvori. Uslijedila je sustavna izrada dokumentacije relevantne za zaštitu pojedinačnih zaselaka, ali i kulturnog krajolika otoka u cjelini. Iako se o Drveniku Velikome dosta pisalo,² dosad nije provedena iscrpna analiza ruralnog graditeljstva kao vjerojatno najbolje očuvanog elementa tradicijske kulture otoka. Namjera je ovim radom upozoriti na bogatstvo graditeljske baštine Drvenika koja se najizrazitije očituje upravo u raznolikosti tipologije naselja i gradnje, a za te je potrebe dovoljno predstaviti tri ruralne cjeline: Brda, Kovačevi dvori i Rušinovići.

Zaselak Brda smješten je na uzvisini, sjeveroistočno od naselja Drvenik Veli, ori-

¹ Isto tako na Drveniku već treću godinu djeluje ljetna škola studenata arhitekture i etnologije (Historic Preservation Program) koju vodi dr. Kingston Heath i prof. Rob Thallon sa Sveučilišta u Oregonu (SAD), te dr. Radoslav Bužančić i autorica ovih redaka.

² V. Pažanin, Ivan (ur.): *Zbornik otoka Drvenika*; sv. I, II i III; 2000., 2008.

Zaseok Brda – situacija

jentiran gotovo apsolutno pravilno u smjeru istok – zapad. Središnja seoska komunikacija popločana je tzv. *inkunjavanjem*, odnosno polaganjem nepravilnih komada kamena u zemlju.

Objekti su razmješteni sjeverno i južno od puta koji ujedno čini i visinsku među; visina strehe objekata s južne strane na razini je poda kuća položenih sjeverno od puta. Zaselak obuhvaća ukupno četiri okućnice.

Zaseok Brda – središnji seoski put poločan inkunjavanjem

Svaka se sastoji od kuće za stanovanje i kuhinje izdvojene u manjem objektu podignutom uz kuću ili njoj nasuprot. Svi su objekti podignuti na pravokutnom tlocrtu i građeni od kamena vezanog mortom, postavljeni uzdužno ili poprečno na glavni seoski put. Zakrovljeni su dvostrešnim krovom otvorenog drvenog krovišta čija se konstrukcija izvorno gradila od grubo obrađenih grana česmine i bila pokrivena pravilno priklesanom kamenom pločom. Rogovi se oslanjaju na vjenčanice. Ulaz u kuću smješten je po sredini. Ima zidane dovratnike i nadvoj od *bajama*. Drvena vrata sa stožerom postavljena su s unutarnje strane zida radi zaštite od kiše.

Kuće su izvorno bile pregrađene u interijeru kako bi se odvojio spavaći dio od dijela za boravak, odnosno kuhinje. Interijer je redovito ožbukano. Pregrada se izvodila od drvenih dasaka,

Zaseok Brda – primjer ograđenog dvorišta

kao i strop poviše sobe, koji se vrlo često služio za odlaganje odjeće i drugih predmeta. Pod u sobi bio je pokriven daskama, a u kuhinji popločan kamenom pločom. Sva su ognjišta tzv. “niskog horizonta”, smještena na podu uz kraći zid kuće, po sredini, bez nape i dimnjaka, s jednostavnim otvorom u krovu za ispuh dima ili dimnjakom od kamene ploče oslonjene na dva uspravno položena kamena. U cijelom se naselju sačuvalo nekoliko komada namještaja: sanduk za suhe smokve *kašun*, poneka polica za suđe *skancila*, par kamenica te, posebno vrijedan, jedan mali ručni žrvanj.

Dvorišta su ograđena suhozidom koji ponegdje doseže visinu od gotovo 2 metra. Kamena ograda izgrađena je od komada klesanih u pločaste blokove. Sva su dvorišta popločana. Uz kuće su smještene male kamene klupe, a obavezni element dvorišta čini i manji vrt za cvijeće te stablo naranče ili šipka.

Na istočnom i zapadnom kraju sela nalaze se objekti za ovce *dvori*, građeni tehnikom suhozida, pokriveni suhim granjem,³ a uz njih i *dvorine* – ograđeni prostor za boravak stoke na otvorenom. Na užem području naselja nalaze se dvije cisterne s naplavom od kamenih ploča i jedno guvno.

Suhozidne ograde na užem području naselja podizane su i kao jednostruke i dvostruke, od nepravilnih i pravilno tesanih komada kamena, a sve ih karakterizira iznimna visina koja doseže i do 2 metra.⁴

Zaselak Kovačevi Dvori smješten je sjeveroistočno od naselja Drvenik Veli. Sastoji se od petnaestak objekata malih dimenzija, međusobno povezanih visokim suhozidnim

³ Prema kazivaču gosp. Mati Mlačiću, vlasniku jednog od objekata, nastambe za stoku pokrivala su se i slamom. Međutim, nije se sačuvalo niti jedan primjer takvog krova.

⁴ Kategorizaciju suhozidne gradnje razradio je na primjeru Kornatskih otoka Sven Kulušić. Na otoku Drveniku nalazimo gotovo svih 18 tipova zidova građenih »u suho«. S. Kulušić, »Tipska obilježja gradnje “u suho” na kršu Hrvatskog primorja«, *Hrvatski geografski glasnik*, 61 (1999.), 50-79.

ogradama u jedinstvenu cjelinu. Objekti su zbijeni u manje grupe, razdvojene dvama uskim pješačkim putovima orijentiranim istok – zapad i omeđenim visokim suhozidom. Južni put od istoka vodi vanjskim rubom naselja, dok sjeverni put vodi od cisterne na istočnom dijelu naselja i ulazi u samo njegovo središte. Svi su objekti približno jednakih dimenzija, podignuti na pravokutnom tlocrtu s dvostrešnim krovovima od kojih su se sačuvali samo zabati.

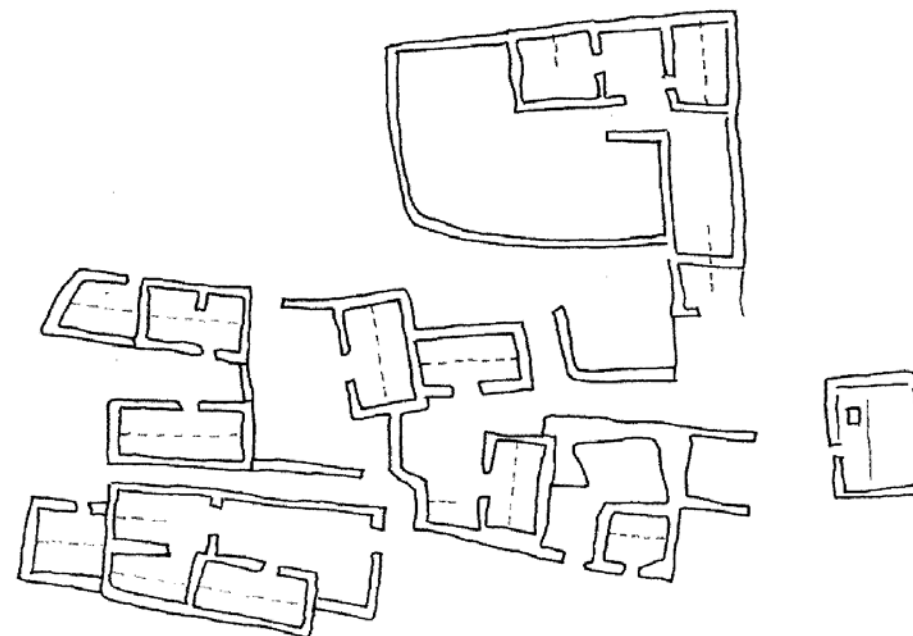
Pretpostavljeni izvorni izgled interijera prizemnice, skicu izradila Liz Carter

Ove gusto raspoređene prizemnice različite orijentacije oslanjaju se jedna na drugu i vrlo često dijele nosive zidove. Kako se nije sačuvalo niti jedan krov, vrlo je teško raspoznati namjenu pojedinih objekata. Samo jedna kuća ima ožbukani interijer, pa se može pretpostaviti da je imala stambenu namjenu. U nedostatku drugih pokazatelja, dimenzije objekata mogu poslužiti kao smjernica za određenje njihove izvorne namjene. Stoga možemo pretpostaviti da se tipična okućnica zaseoka Kovačevi Dvori sastoji od kuće za stanovanje, kuhinje izdvojene u manjem objektu oslonjenom na kuću i kućica za skladištenje proizvoda ili nastambi za stoku.

Kuće su građene u tehnici suhozida od pravilno tesanih kamenih blokova slaganih u dvostrukom nizu s ispunom od sitnijeg kamenog materijala. Nemaju prozora osim uskih pravokutnih procijepa na zabatima. Ulaz ima građene dovratnike. U stambenim objektima nalazimo više pravokutnih niša u zidovima (*ponara*). Kuće su zasigurno imale otvoreno drveno krovšte od grubo obrađenih grana tvrde vrste drva poput česmине, a zahvaljujući debljini zidova (cca 80 cm), rogovi se najvjerojatnije nisu morali oslanjati na vjenčanice, već su nalijegali izravno na zidove i zajedno s poprečno postavljenim letvicama nosili pokrov od kamene ploče, bez sljemene grede. Podovi su bili od nabijene zemlje, a ognjišta tzv. “niskog horizonta”. Dvorišta su izuzetno malih dimenzija, ali strogo odvojena od seoskih putova i drugih okućnica.

Za razliku od kuća, nastambe za stoku nemaju pravilne pravokutne tlocrte, a najvjerojatnije su bile pokrivenе tzv. “mekim krovom”, odnosno pokrovom od granja.⁵

⁵ Male poljske kućice s ‘mekim krovom’ nalazimo još i danas na području Vinišća. Pokrivene su najčešće granama „šmrike” i služe za odlaganje alata.

Zaseok Kovačevi dvori – situacija

U zaseoku se nalazi jedno guvno i cisterna s naplavom od kamenih ploča, a u sjeveroistočnom dijelu naselja ograđene su i *dvorine* većih dimenzija.

Suhozidne ograde dvorišta izvedene su od pravilno tesanih kamenih blokova dok su ograde putova i rubni suhozidi izvedeni kao “dvostruki zidovi s obilježjima gomila”.⁶

Ruralna cjelina zaseoka Rušinovići nalazi se na strmoj padini podno crkve sv. Nikole, jugozapadno od naselja Drvenik Veli. U zaseoku ne postoji središnja komunikacija koja bi povezivala sve njegove dijelove. Umjesto toga, širi i užji putovi omeđeni suhozidom tvore mrežu krivudavih poveznica.

Objekti su razmješteni uzdužno po strmini padine. U zaselak se ulazi s jugoistoka, glavnim putom koji prolazi

Zaseok Kovačevi dvori – pogled s juga

⁶ Ibid.

Zaseok Kovačevi dvori – pogled s juga

podno crkve sv. Nikole. Stambene zgrade i pomoćni (gospodarski) objekti grupiraju se na zapadnom i istočnom kraju naselja i to na najmanje plodnim dijelovima ukupne površine naselja. Na sjeveroistočnom rubu naselja nalazi se manja cisterna s naplovom.

Sve kuće u Rušinovićima su prizemnice. Raspoznaju se dva tipa gradnje: gradnja u suhozidu od nepravilnih komada kamena pri čemu veliki blokovi čine bazu zida, oslanja-

Zaseok Rušinovići – primjer dvorišne ograde s drvenim vratima sa stožerom

jući se najčešće na kamen živac, te gradnja uz minimalni dodatak veziva od priklesanog kamena pločastog oblika. Sve su podignute na pravokutnom tlocrtu, s dvostrešnim krovom. Krovovi imaju ili su imali otvorena drvena krovlišta od nepravilno obrađene drvene građe. Konstrukcija je jednostavna. Rogovi se oslanjaju na vjenčanice, a preko njih su prebačene letve od izdijeljanog granja i pokrivene kamenim pločama. Iznad ognjišta nalazi se jednostavni otvor za dim. Kuće stambene namjene ožbukane su u interijeru. Dio koji služi kao kuhinja ima kamenu pod, dok je spavaći dio obložen daskama. Kuhinja je mogla biti i izdvojena u zasebni objekt, koji je zajedno s kućom činio osnovnu okućnicu zaseoka i bio ograđen suhozidom. Kuće imaju nizak ulaz s masivnim kamenim dovratnicima, zatvoren grubo djelanim drvenim vratima sa stožerom, postavljenima s unutarne strane zida radi zaštite od kiše. Na gospodarskim objektima dovratnici su zidani.

Suhozidi koji okružuju polja, omeđuju putove ili su vezani uz gospodarske objekte podignuti su od nepravilnih, većih i manjih komada kamena. Suhozidi koji ograđuju okućnice i neposredno su vezani uz stambene objekte građeni su od pravilnijih priklesanih komada kamena. Granice obradivih parcela izvedene su jednostrukim uskim suhozidima podgnutima na kamenu živcu. Suhozidi oko kuća i većih putova dvostruki su i ponegdje se spajaju sa zidovima nastambi za stoku ili gomilama.

Ova tri odabrana primjera ilustriraju bogatstvo tipologije ruralnih naselja unutrašnjosti otoka Drvenika. Moglo bi se reći da na površini od približno 12 četvornih kilometara, koliko je velik ovaj otok, nalazimo praktički sve tipove naselja karakterističnih za kraško područje Hrvatske. Zaselak Kovačevi Dvori primjer je “zbijenog tipa” naselja nastalog na uzvisini, s objektima čiji masivni zidovi bez otvora imaju obrambenu funkciju.⁷ Ono što je neobično u ovom primjeru je grupiranje objekata različitih funkcija u nekoliko okućnica

Zaseok Rušinovići – cisterna s naplovom od kamenih ploča

⁷ A. Freudenreich, *Narod gradi na ogoljenom krasu*, Zagreb-Beograd 1962., 223

ograđenih zidovima koje nisu raštrkane već su usko povezane sustavom širokih suhozida u jedinstvenu cjelinu. Zbijenost ovog naselja nije uvjetovana terenom, s obzirom da se ono nalazi na prostranoj zaravni sjeverozapadnog dijela otoka. Upravo taj izraziti obrambeni karakter naselja kao i obilježja gradnje (sve su kuće tzv. potleušice malih dimenzija i bez tragova unutarnje podjele prostora), a posebno njegova strateška pozicija na uzvisini s koje se pruža pogled na Drvenički kanal i glavnu otočku luku, upućuju na to da je ovaj zaselak jedno od najstarijih sačuvanih naselja na otoku. Treba napomenuti da se na katastarskim mapama Kovačevi Dvori vode pod nazivom "Rušinović B", te da je rod Kovač potekao od kovača Jerolima Rušinovića koji je sredinom 17. stoljeća doselio iz Marine,⁸ što bi moglo upućivati na vrijeme nastanka ovog zaseoka.

Zaselak Brda ima sličnu stratešku poziciju, ali bez obrambenih obilježja. Objekti su položeni iznad i ispod glavnog seoskog puta i povezani u niz. To je ovdje uvjetovano rodovskom raspodjelom zemljišta: sjeverni kompleks od tri okućnice povezane u niz pripada rodu Pavić,⁹ dok južni koji se sastoji od jedne okućnice pripada rodu Mlačić.

Kompleks roda Pavić sastoji se od tri kuće izgrađene u nizu, od kojih je svaka pripadala jednom bratu istoga roda. Pavići su posjedovali i jednu od dviju cisterni na užem području, te još dvije na širem području naselja, smještene uz obrađene parcele stotinjak metara udaljene od njegova središta. U njihovom je posjedu bilo i guvno sjeverno od stambenog kompleksa, te obje nastambe za ovce. Odustajanje od zbijenih struktura, promjene u tipologiji gradnje, bolji stupanj očuvanosti objekata i opreme interijera¹⁰ upućuju

Zaseok Rušinovići - situacija

na novije vrijeme nastanka. Iako se rodovi Mlačić i Pavić spominju još u 16.st.,¹¹ ovo je naselje najvjerojatnije nastalo početkom 19. stoljeća. Velike nastambe za ovce s prostranim *dvorinama* na oba kraja naselja upućuju na to da je ekonomija ovog sela počivala na stočarstvu.

Zaselak Rušinovići primjer je tzv. "raštrkanog tipa" naselja. Okućnice su bez očitog reda raspoređene po terenu i povezane u cjelinu mrežom sekundarnih pješačkih putova. Takav naizgled slobodan razmještaj kuća uvjetovan je datostima zatečene mikrolokacije i najbolje ilustrira težnju da se maksimalno iskoristi obradiva površina. Stoga su kuće podizane uz rubove vrtača i plodnih parcela, najčešće na kamenu živcu. Raspoznaju se dva sloja gradnje. Stariji, građen "u suho" od priklesanih kamenih blokova nejednakih veličina, s građenim dovratnicima i bez prozora, ali mnogo većih dimenzija od kuća u Kovačevim Dvorima i tanjim zidovima, te mlađi, građen od pravilno klesanih kamena vezanih mortom, s kamenim dovratnicima i klesanim okvirima prozora.¹² Prema tim karakteristikama, može se pretpostaviti da je naselje nastajalo širenjem roda u 18. i 19. stoljeću.

Jedina zajednička karakteristika ovih triju zaselaka, koju ujedno nalazimo u svim ruralnim cjelinama otoka Drvenika, ograđena je okućnica. Od najmanjeg dvorišta u koji jedva stane kamena klupa, kakvo nalazimo u Kovačevim Dvorima, preko dvorišta s vrtom u Brdima, do dvorišta zatvorenog pročeljima kuća u Rušinovićima, posvuda je prisutan

Zaseok Brda – kompleks Pavić, pogled sa zapada

⁸ M. Andreis, *Stanovništvo Drvenika i Ploče*, Matica hrvatska Trogir, 2000., 62

⁹ Prema M. Miličiću, ovo bi bio primjer naselja u nizu "s jako istaknutim srodničkim grupama zgrada". *Nepoznata Dalmacija*, Zagreb, 1955., 55

¹⁰ Posljednji trajno naseljeni stanovnik napustio je Brda 1957. godine.

¹¹ M. Andreis, *ibid.*, str. 76

¹² Ovo se odnosi samo na stambene objekte. Svi su gospodarski objekti građeni suozidom od nepravilnih većih i manjih komada kamena.

privatni prostor za boravak na otvorenom, strogo odijeljen od javnoga. Neizostavni su njegovi elementi: kamena klupa i stablo koštele, rogača ili naranče.

Daljnijim dokumentiranjem ruralnog graditeljstva otoka Drvenika i etnološkim istraživanjima upotpunit će se saznanja o tradicijskom životu koji se odvijao unutar zidova navedenih ruralnih cjelina, ali i izvan granica naselja, u komunikaciji među zaseocima dobro povezanim očuvanim sustavom otočkih putova. Jedino tako, razumijevanjem materijalne i nematerijalne baštine otoka u cjelini, stvorit će se dostatna osnova za zaštitu dosad dobro očuvane ruralne arhitekture Drvenika.

LITERATURA

- Andreis, Mladen: *Stanovništvo Drvenika i Ploče*; Matica Hrvatska Trogir; 2000.
- Freudenreich, Aleksandar: *Narod gradi na ogoljenom krasu*; Zagreb – Beograd, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture; 1962.
- Kale, Jadran: »Skice za mjesnu etnografiju i ekologiju«, u: *Zbornik otoka Drvenika II*, 2000., 127-138
- Kulušić, Sven: »Tipska obilježja gradnje “u suho” na kršu hrvatskog primorja« u: *Hrvatski geografski glasnik*, 61 (1999.), 53-83
- Miličić, Mirko: *Nepoznata Dalmacija*, Zagreb, 1955.
- Pažanin Ivan (ur.): *Zbornik otoka Drvenika I, II i III*, 2000., 2008.

A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF VERNACULAR ARCHITECTURE OF THE ISLAND OF DRVENIK VELI

Summary

The author gives three examples of vernacular settlements on the Island of Drvenik Veliki. These examples illustrate the variety in typology of vernacular architecture in the island's hinterlands. It could be said that on a relatively small surface of around 12 square kilometres, which is the size of the island, one can find almost all types of settlements characteristic of the Karst region in Croatia. The three examples are different in spatial organisation, built structures, size and origin. The village Kovačevi dvori can be classified as a “cluster village” situated on a hill, with houses built of massive stone walls which in reality fortify the settlement. Its position, relative size of buildings and history of the family point to the conclusion that it is one of the oldest preserved settlements on the island. The village Brda is organized along a central path, almost as a “street type”. Its organisation is conditioned by ownership of the property and families' gradual expansions. It was permanently inhabited until the second half of the 20th century, and was probably built in the early 19th century. The village Rušinovići belongs to the “scattered type”. Clusters of several structures are distributed across the site without apparent order and are connected into a settlement by secondary paths. The structure of buildings proves it was built in stages during the 18th and 19th centuries. The only thing all of these villages have in common is an enclosed private courtyard which can be found in every settlement on the island.